

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarijos veikla vadovaujant Leonui Sapiegai (1585–1623 m.)

Vita Diemantaitė

Doktorantė
Vilniaus universitetas
Istorijos fakultetas
Senovės ir vidurinių amžių istorijos katedra
El. paštas: diemantaite@gmail.com

Santrauka. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė po 1566 m. reformų ir Liublino unijos 1569 m. pradėjo naują gyvavimo etapą. Šiame etape ypatingą vaidmenį atliko viena svarbiausių institucijų – LDK kanceliarija. Šią instituciją valdė kancleris ir pakancleris, jos pagrindiniai ir svarbiausi darbuotojai buvo LDK raštininkai. Joje karjerą galėjo padaryti ir iš vidutinės bajorijos kilę asmenys. Vienas tokių buvo Leonas Sapiega, kuris yra sulaukęs įvairiausių biografijų, tačiau be kanceliarijos veiklos aspekto jos yra panašesnės į chronologinį faktų pateikimą nei išsamią aukšto valstybės pareigūno biografiją. Todėl šio straipsnio tikslas – atsakyti į klausimą, kaip L. Sapiegos asmuo paveikė LDK kanceliarijos raidą. Institucijas reprezentuoja vadovai ir kiekvienas vadovas palieka pėdsaką institucijoje, ne išimtis ir L. Sapiega, kuriam vadovaujant kanceliarija perėjo keletą skirtingų raidos etapų.

Reikšminiai žodžiai: kanceliarija, Leonas Sapiega, raštininkai, kancleris, raštas, rusėnų kalba, LDK, sekretorius, institucija.

Activities of the Grand Duchy of Lithuania chancellery under the management of Leon Sapieha (1585–1623)

Summary. After the reforms that took place in 1566 the Grand Duchy of Lithuania and the Union of Lublin began its new phase of life in 1569. During this phase The Chancellery of the Grand Duchy of Lithuania played an essential role. At the time the institution was comprised of Chancellor, Vice-Chancellor and its most important employees – clerks – people of average nobility that had a chance to show their knowledge working at a chancellery. Leon Sapieha was one of such people. While examining the works of other historians we can notice that L. Sapieha has a variety of biographies, but not including the clerical aspect, they can be considered to be a collection of chronological presentation of facts and not a comprehensive biography of a high-ranking official. Therefore, the purpose of this article is to answer the question of how L. Sapieha as a person influenced the development of the Chancery of the GDL. Institutions are usually represented by leaders and each leader leaves a footprint in the institution's history. L. Sapieha was not an exception as his office had undergone several stages of development.

Keywords: chancellery, Leon Sapieha, clerks, chancellor, letter, Ruthenian language, GDL, secretary, institution.

Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė (LDK) XVI a. septintajame dešimtmetyje gyveno reformų ir pasikeitimų nuotaikomis. 1564 m. buvo pradėta vykdyti teismų ir administracinė reforma, ji baigėsi 1566 m., tuo pat metu įsigaliojo ir Antrasis Lietuvos Statutas. Praėjus keletui metų, LDK pergyveno dar vieną naujovę – Liublino uniją, o dar po keleto metų (1572 m.) mirė Abiejų Tautų Respublikos valdovas Žygimantas Augustas. Lenkijai ir Lietuvai teko rinktis naują valdovą. Visi šie įvykiai tiesiogiai veikė ir LDK kanceliariją – atsirado nauja pareigybė, pakanclerio, juo tapo kanceliarijos senbuvis Eustachijus Valavičius; buvo nustatytas kanceliarijos raštininkų skaičius – penki, o šeštuoju raštininku tapo LDK žemės išdinininkas (tuo metu šias pareigas ėjo Mikalojus Naruševičius). Vėliau raštininkų skaičius svyravo nuo penkių iki šešių.

Dėl XX a. istorinių peripetijų ir susiklosčiusios tradicijos tirti LDK istoriją iki Liublino unijos LDK laikotarpis nuo 1569 m. iki XVIII a. (Ketverių metų seimo reformų) yra mažiausiai ištirtas. Situaciją tik iš dalies gelbsti neseniai pasirodęs akademinės Lietuvos istorijos VI tomas, kuris apibendrina turimą įdirbį¹. Jame prie LDK institucijų nėra aptarta LDK kanceliarijos veikla, bet pabrėžiama, kad pareigybių hierarchijoje LDK kancleriai sugebėjo išsaugoti lygybę su Lenkijos kancleriais, priešingai nei LDK didysis maršalka, kuris faktiškai prarado politinę įtaką valdovo dvare². Iš institucijų yra išskirtas LDK izdas, tikėtina, ne tiek dėl to, kad tai išties buvo atskira institucija, kiek dėl Antano Tylos tyrimo, skirto XVII a. LDK izdui³.

Marius Sirutavičius naujoje monografijoje atskleidė LDK didikų siekį išsaugoti diplomatinį santykių su Maskva kontrolę Abiejų Tautų Respublikoje ir išsamiai aptarė diplomatinės veiklos, kurią iš esmės vykdė LDK kanceliarija, organizavimą⁴. Nors kartais pasigirsta istorikų balsų, kad LDK kanceliarija XVI a. antroje pusėje prarado prestižą, su tuo nereikėtų skubotai sutikti, nes, priešingai nei Karūnoje, LDK kancleriai valdovo vardu antspaudavo Vyriausiojo Tribunolo nutarimus ir taip galėjo plėsti savo, o kartu ir valdovo įtaką teismuose⁵. Taigi XVI a. pabaigos–XVII a. pradžios kanceliarija buvo viena aktyviausių ir svarbiausių valstybės institucijų, kurioje dirbusiam raštininkui buvo atvertas kelias į geresnes karjeros galimybes (aukštesnes pareigas, pinigus, prestižą). Viena tokių asmenybių – Leonas Sapiega.

Federico Chabud pirmasis apibrėžė Renesanso valstybę kaip formuojančią biurokratiją, kuri yra aktyvi, galinga ir sudaro valstybės struktūrą⁶. Kitaip tariant, Renesanso biurokratijai yra būdingas racionalizuotas valstybės administravimas, kad būtų geriau surenkami mokesčiai ir paskirstomi valstybės ištekliai. Todėl LDK kanceliarija pagrįstai gali būti laikoma viena pagrindinių LDK institucijų, kuri vykdė keturių skirtingų sričių veiklą (žiūrėti 1 lentelę). Be XVI a. pabaigos–XVII a. pradžios kanceliarijos tyrimų negalime nuodugniau pažinti valstybės ir visuomenės.

¹ G. Sliesoriūnas, 2015.

² Ten pat, p. 38.

³ A. Tyla, 2012.

⁴ M. Sirutavičius, 2019.

⁵ G. Sliesoriūnas, 2015, p. 39.

⁶ J. Russell Major, 1997, p. XXI.

Kanceliarijos organizacijos ir veiklos tyrimai yra tiesiogiai susiję su LDK kanceliarijos archyvo – Lietuvos Metrikos (toliau – LM) – tyrimais. XX a. pabaigoje pradėjus publikuoti LM knygas buvo suvokta, kad be pačios institucijos tyrimų nebus galima atsakyti į tam tikrus klausimus, susijusius su knygų sandara, pačiais dokumentais⁷. LM leidybos kontekste ypač aktuali kanceliarijos veikla XVI a. paskutiniame dešimtmetyje, kai buvo pradėtos perrašinėti senosios LM knygos. XVI a. pabaigos–XVII a. pradžios LDK kanceliarijos veiklos analizė neįmanoma be vieno iškiliausių LDK didikų – Leono Sapiegos veiklos įvertinimo. Tad šio tyrimo **objektu** tampa L. Sapiegos vadovavimas LDK kanceliarijai. Būtent vadovas turi didžiausią įtaką institucijos veiklai, tad, norint suvokti kanceliarijos veiklos posūkius, būtina lygia greta matyti ir vadovo biografiją. Kita vertus, kanceliarijos reikalai užėmė didžiąją dalį L. Sapiegos gyvenimo, tad ir jo paties biografija be kanceliarijos veiksnio tampa nevisapusiška. Šio straipsnio **tikslas** – atsakyti į klausimą, kaip Leono Sapiegos asmuo paveikė LDK kanceliarijos veiklos raidą.

Kanceliarijos **istoriografiją** būtų galima skirti į dvi dalis: 1) Lietuvos Metrikos tyrimų kontekste pristatyta kanceliarijos veikla; 2) Leono Sapiegos biografijai skirti tyrimai.

Lietuvos Metrikos tyrimai daugiausia apima XV–XVI a. pirmos pusės LM kaip istorinio šaltinio problematiką. Jai ypač daug dėmesio teikia baltarusių mokslininkas Aleksandras Hruša⁸. XVI a. antros pusės LM knygos tyrėjų dėmesiu pasigirti negali. Išskirti galbūt galima E. Banionio įdirbį leidžiant Pasiuntinybių knygas bei D. Antanavičiaus susidomėjimą asesorių teismu. Jis publikavo keletą LM asesorių teismo knygų ir tam skirtų mokslinių straipsnių⁹.

Naujausias leidinys, kuriame ne tik apibendrinami Lietuvos Metrikos tyrimai, bet ir aprašoma kanceliarijos veikla, tai autorių kolektyvo parengta monografija „Susigrąžinant praeitį: Lietuvos Metrikos istorija ir tyrimai“¹⁰. Verta pažymėti, kad aprašant XVI–XVII a. pirmos pusės kanceliarijos darbą daugiausia dėmesio skirta būtent XVI a. vidurio kanceliarijai, o štai XVI a. pabaigos kanceliarija aprašyta tik bendrais bruožais. Nepaisant to, R. Ragauskienė pateikė keletą svarbių faktų ir įžvalgų, kurios labai naudingos šiam tyrimui. Ypač vertingas D. Antanavičiaus pakanclerių knygų atsiradimo tyrimas¹¹.

Leono Sapiegos asmuo intrigavo ne vieną istoriką. Jie skyrė laiko ir intelektualinių pajėgumų L. Sapiegos gyvenimui ir politikai tirti. Konstantinas Avižonis L. Sapiegai priskyrė svarbiausią vaidmenį išsireikalaujant iš Žygimanto Vazos, kad šis patvirtintų Trečiąjį Lietuvos Statutą¹², taip pat trumpai aptarė kanceliarijos struktūrą¹³. Adolfas Šapoka L. Sapiegai irgi priskyrė Trečiojo Lietuvos Statuto leidėjo nuopelnus ir manė L. Sapiegą buvus puikų diplomata, bet netinkamą etmono pareigoms¹⁴. Stanislovas La-

⁷ A. Rachuba, p. 257.

⁸ A. И. Грыша, 2015.

⁹ D. Antanavičius, 2014; Lietuvos Metrika, Teismų bylų knyga Nr. 59 (1579–1580), parengė D. Antanavičius, Vilnius, 2019.

¹⁰ *Susigrąžinant praeitį*, 2016, p. 288.

¹¹ D. Antanavičius, 2007, p. 139–178. Taip pat *Susigrąžinant praeitį*, p. 175.

¹² K. Avižonis, 1978, p. 119.

¹³ K. Avižonis, 1940, p. 181–184.

¹⁴ A. Šapoka, 2016, p. 335.

zutka išleido atskirą knygėlę, skirtą L. Sapiegos biografijai aptarti¹⁵, o naujausi ir mūsų straipsniui vertingiausi darbai, priskiriami Leono Sapiegos veiklos tyrimams, priklauso Eugenijaus Saviščevo plunksnai¹⁶. L. Sapiega yra susilaukęs Lenkijos istorikų dėmesio. Andrzejus Rachuba Sapiegu giminei skirtame parodos kataloge detaliai aprašė Sapiegu giminės istoriją¹⁷ ir parodė, kad L. Sapiega buvo kilęs iš Čerėjos (Ružanų) linijos, kuri vegetavo ties vidutinės ir pasiturinčios bajorijos riba, o dešimt vyriškosios lyties atstovų neturėjo jokių svarbių valstybinių pareigų¹⁸. Atskirą L. Sapiegos biografiją daugiatomia-me leidinyje *Polski Słownik Biograficzny* publikavo Henrykas Lulewiczius¹⁹, tačiau dėl teksto pobūdžio šis straipsnis negali pretenduoti į išsamią biografiją, tad ir vadovavimas kanceliarijai nėra aptartas.

Arkadiuszas Czwołekas, naujausios L. Sapiegos biografijos autorius, suskirstė L. Sapiegos gyvenimą į svarbiausius tarpsnius. Smulkiai aprašęs L. Sapiegos veiklos istorinius vingius, neatsakė į vieną svarbiausių klausimų: kaip kanclerio pozicija padėjo L. Sapiegai įsitvirtinti LDK politinio elito viršūnėje. Visgi A. Czwołeko darbas puikiai pristatė Sapiegos gyvenimo tėkmę jo meto politinių įvykių kontekste.

Svarbiausias šaltinis tiriant LDK kanceliarijos veiklą yra Lietuvos Metrikos knygos, ypač Užrašymų knygos. Daugiausia remiamasi Lietuvos Metrikos mikrofilmais, saugomais Valstybės istorijos archyve²⁰, ir keliomis publikuotomis LM knygomis²¹. Užrašymų knygos pasirinktos dėl jose esančių dokumentų įvairovės: privilegijos, suteiktys, mandatai, surašymai ir t. t. Jie atskleidžia kanceliarijos darbo specifiką ir padeda atsakyti į klausimą, kaip kanceliarija veikė, pradedant fiksuojama dokumentų geografija ir baigiant pačia informacija, esančia dokumentuose (pavyzdžiui, kanceliarijos personalo paskyrimai į pareigas ir konkrečių užduočių skyrimas raštininkams ar kitiems kanceliarijos pareigūnams). Kitos LM knygos – Viešųjų reikalų, Teismų bylų, Pasiuntinybių – taip pat yra svarbios kanceliarijos tyrimams ir bus naudojamos šiame straipsnyje, tačiau jose esantys dokumentai yra siauresnės tematikos ir dėl to tinkami specifinėms kanceliarijos veiklos sritims tirti (pavyzdžiui, Teismų bylų knygos padeda atskleisti, kaip kanceliarijos pareigūnai organizavo valdovo teismą ir ar jame dalyvavo).

LDK kanceliarijos struktūra XVI a. antroje pusėje

Kanceliarija, pirmiausia, atliko raštinės funkciją ir buvo atsakinga už valdovo raštų išsiuntinėjimą į vaivadijas ir pavietus. Siunčiami raštai teikė informaciją apie šaukimą į karą, organizuojamus Seimus, žemės valdos skyrimą, valstiečių administravimo taisykles ir t. t. Kanceliarijoje dokumentai buvo archyvuojami (aktuojami) ir perrašomi į Lietuvos Metriką, išduodami dokumentų išrašai, jei dokumentas buvo prarastas. Tačiau raštinės

¹⁵ S. Lazutka, 1998.

¹⁶ E. Saviščevas, 2015, p. 135–159.

¹⁷ A. Rachuba, 2011, p. 25–37.

¹⁸ Ten pat, p. 29.

¹⁹ H. Lulewicz, 1994, p. 84–104.

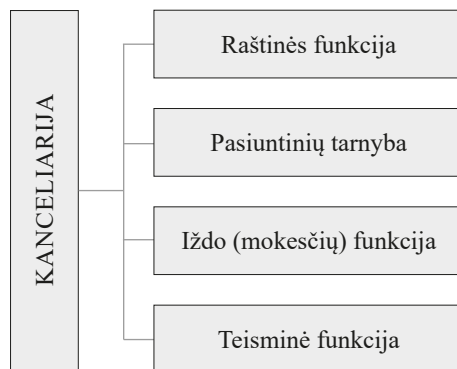
²⁰ Naudojama XIX a. pabaigoje sudarytų LM knygų katalogu. С. Пташицкий, 1887.

²¹ Lietuvos Metrika, Užrašymų knyga Nr. 71 (1585–1586), parengė D. Antanavičius, Vilnius, 2008.

funkcija nebuvo vienintelė, kurią kanceliarija atliko. Be šios funkcijos, kanceliarija buvo atsakinga už pasiuntinių tarnybos veiklos organizavimą. Kaip pažymėjo E. Banionis, pasiuntinių tarnyba nebuvo skatinama išaugti į atskirą instituciją²². Taigi visas diplomatinis susirašinėjimas vyko per kanceliariją, o pasiuntinius į misijas lydėdavo bent vienas LDK raštininkas. Pagal šios tarnybos veiklą susiformavo atskira LM knygų dalis – Pasiuntinių reikalų knygos. LDK raštininkams taip pat tekdavo dalyvauti valdovo teisme, nes iki Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo įkūrimo 1581 m. valdovo teismas vykdė apeliacinio teismo funkciją.

Vienas sudėtingiausių klausimų kalbant apie kanceliarijos veiklą – ar galima LDK žemės ir dvaro išdininko veiklas priskirti kanceliarijos funkcijoms? Antanas Tyla, tyręs aptariamojo laikotarpio išdą, teigė, kad išdininkas priklausė tik nuo valdovo ir vykdė tik jo nurodymus, taigi laikė išdą atskira institucija²³. Tačiau institucinį susipynimą rodo ne tik išdo dokumentų įtraukimas į Lietuvos Metriką, bet ir tai, jog į žemės išdininkus buvo skiriami kanceliarijos, o ne išdo raštininkai. Net jeigu į išdininko pareigas buvo skiriamas asmuo *iš šalies*, tai yra niekada iki tol nepriklausęs LDK kanceliarijai, gavęs išdininko pareigas, jis lygia greta gaudavo ir LDK raštininko pareigas. Kitaip tariant, nebuvo išdininko, kuris neturėtų ir LDK raštininko pareigų. Dar vienas argumentas išdą priskirti prie kanceliarijos funkcijų yra tai, kad LM galima rasti ne vieną privilegiją, kurią pasirašo LDK dvaro arba žemės išdininkas. Nors dažniausiai išdininkas pasirašydavo privilegijas, kuriomis yra skiriama laikyti ar dovanojama kokiam nors asmeniui už nuopelnus, šias privilegijas taip pat antspaudodavo kancleris arba pakancleris²⁴. Todėl pagrįstai galima teigti, kad tiek dvaro, tiek žemės išdas veikė kaip kanceliarijos padalinys (žiūrėti 1 lentelę „LDK kanceliarijos funkcijos“).

Kalbant apie LDK kanceliariją, labai svarbu atskirti sekretorius nuo raštininkų. Istoriografijoje, skirtoje XVI a. pirmajam pusei, įprasta sekretorius laikyti tais pačiais raštininkais, tačiau hierarchiškai aukštesniais dėl lotynų kalbos mokėjimo. XVI a. antroje pusėje LDK raštininkai buvo išsilavinę, studijavę universitetuose ir dažniausiai mokantys tris kalbas: rusėnų, lotynų ir lenkų (pavyzdžiui, Venclovas Agripa, Eljas Pilgrimovijus etc.). Tad sekretoriaus pareigybė įgavo visiškai kitokią išraišką. Žygimanto Augusto sekretoriata nagrinėjęs M. Ferencas sekretorius skirsto į keturias grupes: etatiniai (lenk. *Etatowi*) – gaudavo pajamas iš valdovo išdo; dvasiškieji – apdovanojami bažnytinėmis beneficijomis; garbės – pareigas eidavo tik kartais ir ne visada gaudavo atlygį; titulo –

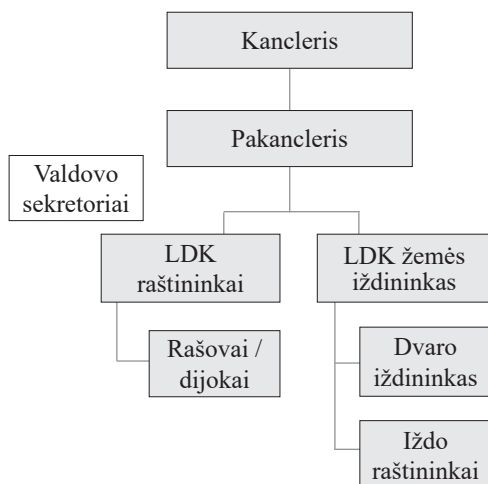
1 lentelė. LDK kanceliarijos funkcijos

²² E. Banionis, 1998.

²³ A. Tyla, 2012, p. 11.

²⁴ Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 389, Lietuvos Metrika [Lietuvos valstybės istorijos archyve saugomi mikrofilmai], kn. Lietuvos Metrikos (toliau – LM) 76-oji knyga, l. 141.v.

neturėjo jokių pareigų ir negaudavo jokio atlyginimo. K. Avižonis, aptardamas raštininko pareigybę, nurodo, kad sekretoriai buvo asmeniniai valdovo pareigūnai, kurie tvarkė asmeninę jo korespondenciją ir saugojo asmeninį valdovo antspaūdą, dažnai LDK raštininko ir sekretoriaus pareigos būdavo skiriamos vienam asmeniui ir prie jų pridėdama dar kitokių pareigybų²⁵. Teisingumo dėlei reikėtų pažymėti, kad pirmiausia asmuo tapdavo sekretoriumi ir vėliau galėjo kilti iki LDK raštininko (pavyzdžiui, L. Sapiega, Motiejus Vaina etc.). Tačiau LDK raštininkai dažniausiai buvo pasirenkami būtent iš valdovo jau esamų sekretorių, tai iliustruoja ir L. Sapiegos

2 lentelė. LDK kanceliarijos struktūra

karjeros atvejis – pirmiausia L. Sapiega tapo sekretoriumi, o vėliau LDK raštininku. Per visą L. Sapiegos vadovavimo LDK kanceliarijai laikotarpį (1585–1623 m.) LM knygoje (iš viso peržiūrėtos 28 Lietuvos Metrikos Užrašymų knygos) nėra dokumento, kurį būtų pasirašęs sekretorius. Taigi sekretoriai, kol jie nebuvo paskirti LDK raštininkais, nelaikytini kanceliarijos darbuotojais (žiūrėti 2 lentelę „LDK kanceliarijos struktūra“). Kanceliarijoje veikė ir kiti pareigūnai: regentas, instigatorius, rašovas, kanceliarijos tarnai, tačiau dėl ribotos straipsnio apimties jie aptariami nebus.

Leonas Sapiega

66-ojoje LM knygoje esantis dokumentas skelbia, kad dvarionis Leonas Ivanaitis Sapiega skiriamas sekretoriumi, nes, būdamas dvarioniu, ištikimai tarnavo valdovui, buvo geras tarnas ir todėl valdovas nusprendė jį skirti sekretoriumi. Rašte pabrėžiama, kad minimo dvarionio protėviai ištikimai tarnavo buvusiems Lenkijos karaliams ir Lietuvos didiesiems kunigaikščiams. Šias pareigas L. Sapiega turi eiti iki gyvos galvos arba kol gaus svarbesnes. Raštas surašytas Varšuvoje 1580 m. vasario 5 d. Dokumentą rusėniškai pasirašė Venclovas Agripa²⁶. Šitaip šaltiniai mus informuoja apie L. Sapiegos karjeros pradžią. Iki tol L. Sapiega buvo Oršos paseniūnis²⁷ ir sekretoriaus pareigos buvo didelis šuolis ir pirmas žingsnis į vienas svarbiausių to meto valstybėje pareigų.

L. Sapiegai karjera klostėsi labai sklandžiai, metus pabuvęs sekretoriumi, 1581 m. (po LDK raštininko Mikalojaus Savickio mirties²⁸) buvo paskirtas LDK raštininku. Jo

²⁵ K. Avižonis, 1994, p. 95.

²⁶ LM, 66-oji Užrašymų knyga, I. Nr. 2.

²⁷ A. Czwołek, 2012, p. 23.

²⁸ Pasak R. Ragauskienės, M. Jasienskis buvo Radvilų klientas. Tad nenuostabu, kad atsilaisvinusios raštininko pareigos buvo paskirtos taip pat Radvilų klientui Leonui Sapiegai, in: R. Ragauskienė, 2012.

kaip raštininko veiklą nusako LM 68-oji ir 69-oji Užrašymų knygos. 68-ojoje yra daugiau kaip 400 dokumentų, kurie yra pasirašyti vien tik Leono Sapiegos. Daugiausia knygoje yra valdovo teismo bylų sprendimų. Kita knygos dalis – įvairūs dokumentai (testamentai, pareiškimai, dekretai, pranešimai, kvitai). Iš kitų LM knygų ji išsiskiria savo tvarkingumu: kiekvienas dokumentas yra itin tvarkingai perrašytas, o neretai pradedamas ir naujame lape. Knyga apima visus Leono Sapiegos buvimo raštininku metus – 1581–1585. Pirmieji jo pasirašyti dokumentai yra 65-ojoje LM Užrašymų knygoje, tai 1580 m. liepos 17 d. įrašyta privilegija Romanui Valavičiui, suteikianti Ragačiovo seniūniją²⁹. Tačiau toliau esantys L. Sapiegos pasirašyti dokumentai yra tų pačių metų kovo 11 d. Tai neturėtų stebinti, nes viena iš LM ypatybių yra ta, kad dokumentai sudėti nesilaikant chronologijos principo. Dokumentai pasirašyti Vilniuje ir Varšuvoje. Toje pačioje knygoje 1582 m. yra lenkiškų³⁰ ir lotyniškų dokumentų³¹. Didelio pasiskirstymo pagal socialinę kilmę, kam L. Sapiega surašinėjo dokumentus, aptikti negalima, vis dėlto galima išskirti tokius asmenis kaip Kristupas Radvila Perkūnas, Minsko vaivada Mykolas Sapiega³², Jurgis Radvila³³ etc. Tiesa, reikia pažymėti, kad iki L. Sapiegos nė vienas raštininkas, pakancleris ar kancleris nepasirašė dokumentų, skirtų jokiai savo giminaičiui (asmeniui ta pačia pavarde), o štai L. Sapiega to daryti nevengė. Maža to, kai tapo pakancleriu ir vėliau kancleriu, daugelis jo giminaičių gavo ne tik įvairių valstybinių dvarų, bet ir pareigybių. Čia galima išskirti Andriejų Sapiegą, L. Sapiegos brolių, kuris 1588 m. tapo Oršos seniūnu³⁴. Ši pareigybė buvo svarbesnė nei gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Oršos seniūnas kontroliavo sieną su Maskva, nuolat teikė informaciją apie atvykstančias ir išvykstančias pasiuntinybes, gautus diplomatinis dokumentus, savo veiklą derino su pakancleriu ir kancleriu³⁵. Galbūt tai galima paaiškinti tuo, kad Sapiegų giminė buvo smarkiai išsišakojusi.

Įsigilinęs į kanceliarijos reikalus ir pelnęs ne tik Kristupo Radvilos, bet ir paties Stepono Batoro malonę, L. Sapiega 1585 m. tapo pakancleriu. Czwołekas, analizuodamas L. Sapiegos tapimą pakancleriu, pabrėžia, kad pagrindinis L. Sapiegos konkurentas dėl šių pareigų buvo kanceliarijos senbuvis Mykolas Haraburda, tačiau dėl Radvilų užtariamo ir jaunesnio amžiaus pakanclerio pareigos buvo patikėtos L. Sapiegai³⁶. Jo skyrimo į pareigas privilegijoje rašoma, kad, rekomendavus Kristupui Radvilai, valdovui visos abejonės lengvai išsisklaidė ir jis patikėjo, jog Leonas Sapiega sugebės vykdyti šias pareigas („*deliberantibus nobis animoque volutantibus cuinam in posterum officium hoc et dignitatem committeremus et traderemus, facile omnem dubitationem nobis eximit magnificus Leo Sapieha*“). Leonas Sapiega iš garsios lietuvių šeimos („*qui illustri familia gentis Lithuanicae prognatus*“), kuri yra nusipelnusi Respublikai, jis yra vertas šios pareigybės, nes yra ne paprasto išsilavinimo („*non vulgarem eruditionem*“) ir išmano

²⁹ LM 65-oji Užrašymų knyga, l. 98v.

³⁰ Ten pat, l. 110v.; LM 67-oji Užrašymų knyga, l. 150–153.

³¹ Ten pat, l. 151v.–152, l. 154. Lotyniškai pasirašytas dok. 67-oji LM Užrašymų knyga, l. 42; ten pat, l. 108v.–111 (Privilegija Jėzuitų kolegijai Polocke 1582 sausio 20 d.).

³² LM 67-oji Užrašymų knyga, l. 141v.–142.

³³ Ten pat, l. 144–144v.

³⁴ LM. 74-oji Užrašymų knyga, l. Nr. 364 v.–365 l.

³⁵ Plačiau apie Oršos seniūno funkcijas in: M. Sirutavičius, 2019, p. 216.

³⁶ A. Czwołek, 2012, p. 40.

kanceliarijos reikalus, be to, jis visada yra rūmuose ir reprezentuoja valdovą, rūpinosi sekretoriaus funkcijomis ir karo, ir taikos metu. Privilegijoje valdovas išskiria Sapiegos bruožus: neatidėliojantis reikalų ir gerai tarnaujantis bet kurioje tarnyboje, tiek eidamas žemesnes, tiek aukštesnes pareigas, darbštus ir sąžiningas, visada su dideliu atsidavimu tarnavo valdovui³⁷. Taigi, sprendžiant iš privilegijos teksto, L. Sapiega išsiskyrė greitu sprendimų priėmimu ir rimtu požiūriu į kanceliarijos darbą. Tai patvirtina jo tolesnė veikla ir siekis išsaugoti kanceliarijos archyvą – perrašyti senąsias LM knygas.

Kaip rodo L. Sapiegos pakanclerio pareigų ėjimo pradžią atspindinti 73-ioji LM Užrašymų knyga, jis dažniau pasirašydavo dokumentus nei kiti raštininkai. Panašiai elgėsi ir pirmasis pakancleris Eustachijus Valavičius. Manytina, kad pakanclerio pareigos reišė ne tik daugiau asmens svarbos visuomenėje ir tarp valstybės pareigūnų, bet kartu ir daugiau atsakomybės bei darbo. Ar pakanclerio pasirašytas dokumentas buvo svarbesnis nei dokumentas, pasirašytas LDK raštininko? Manytume, kad ne, nes, nepaisant parašo ant dokumento, tam, kad dokumentas galiotų, reikėjo mažojo arba didžiojo antspaudo ant jo. Taigi juridškai nesvarbu, ar dokumentas buvo pasirašytas raštininko ar kanclerio, taip pat vienodą juridinę galią turėjo tiek mažasis, tiek didysis LDK spaudas (kaip pavyzdį galima pateikti Vilniaus universiteto įkūrimo istoriją)³⁸. Tačiau pasirašiusio pareigūno hierarchija kanceliarijoje ir antspaudas ant dokumento galėjo būti svarbūs dėl garbės.

L. Sapiegos buvimo pakancleriu metu LM Užrašymų knygoje labai daug dokumentų pasirašė raštininkas Gabrielius ir sekretorius Motiejus Vaina. Mirus valdovui S. Batorui, L. Sapiega, būdamas pakancleriu, kartu su tuometiniu rašovu Motiejumi Vaina Gardino pilyje dalijo žemių suteiktis. Visi Lietuvos Metrikos dokumentai paskutiniaisiais Stepono Batoro gyvenimo metais pasirašyti arba M. Vainos, arba Leono Sapiegos ir nurodyta vietovė – Gardinas³⁹.

1586 m. gruodžio 12 d. prasidėjo trečiasis tarpvaldis, trukęs iki 1588 m. sausio 28 d. Šis laikotarpis iš dalies atspindi LM 65-ojoje Užrašymų knygoje. Įrašai naujame lape skelbia: „<...> karaliaus jo Mylistos Stepono Batoro, kuris mirė gruodžio 12 d. 1586 m. Bylų Pabaiga.“ Po šiuo įrašu stambiomis raidėmis įrašas: „Po kurio mirties, išrinktas naujas mūsų ponas Varšuvos konvokaciniame seime 1587 liepos 30 d. Tame seime du išrinkti karaliai vienas švedas, o kitas pasirinktas – Maksimilijanas. Prasidėjo šlėktų protestas karūnoje ir LDK, ir tokį universalą Varšuvoje pasirašėme.“ Pasirašė: „Mes Taryba“⁴⁰ (rusėniškai *Мы рад*). Toliau knygoje fiksuojamas susirašinėjimas su išrinktais valdovais Maksimilijanu bei Žygimantu Vaza, taip pat su Lenkijos senatoriais. Tačiau klausimų kelia, kodėl ne visi tarpvaldžio dokumentai aktuoti į LM knygas, nes toje pačioje 65-ojoje Užrašymų knygoje yra įrašyta dokumento antraštė, tačiau nėra paties teksto. Pavyzdžiui, užrašyta antraštė „Atsakymas nuo karaliaus jo malonybės švedo“, tačiau nėra jokio teksto⁴¹. Kitame – „atsakymas nuo jo malonybės Maksimilijano“ ir vėl su zigzagais⁴².

³⁷ LM, 70-oji Užrašymų knyga, dok. Nr. 172, p. 238.

³⁸ R. Ragauskienė, 2016, p. 81.

³⁹ LM 73-ioji Užrašymų knyga.

⁴⁰ LM 65-oji Užrašymų knyga, l. 235.

⁴¹ Ten pat, l. 239.

⁴² Ten pat, l. 239v.

Tokių neįrašytų dokumentų yra ir daugiau. Jokios panašios medžiagos nėra LM 68-ojoje Užrašymų knygoje, kuri rašyta nuo 1581 iki 1589 m. Dokumentų antraštės rodo, kad buvo intensyvu susirašinėjimas su išrinktais valdovais bei Lenkijos didikais, tačiau neaišku, kodėl visa medžiaga nepateko į archyvą. Jei buvo pamiršta įrašyti, tada turbūt neturėtų būti įrašytos antraštės arba raštininkas „rezervavo“ dokumentą ketindamas jį perrašyti, tačiau pamiršo? Tokiu atveju kodėl pirmųjų tarpuvaldžių medžiaga ir jokių užuominų apie rinkimus nepateko į LM? Čia kyla daugiau klausimų nei yra atsakymų. Nepaisant to, ši medžiaga rodo ir kanceliarijai tekusį krūvį derantis su išrinktaisiais valdovais bei vykdant diplomatinį susirašinėjimą.

Kancleris Leonas Sapiega

1587 m. mirus kancleriui Eustachijui Valavičiui, L. Sapiegai pasitaikė galimybė gauti kanclerio pareigas. Išrinktasis valdovas Žygimantas Vaza 1588 m. paskyrė jį kancleriu, tačiau tai nereiškė, kad L. Sapiega iš karto pelnė monarcho pasitikėjimą ir tapo savarankišku politiku. L. Sapiega neturėjo autoriteto tarp didikų ir buvo vertinamas tik kaip dar vienas Radvilų statytinis. Jis iš tiesų buvo priklausomas nuo Kristupo Radvilos ir net būdamas kancleriu į jį kreipėsi kaip jo klientas⁴³. Norėdamas tapti savarankišku politiku, L. Sapiega turėjo pelnyti valdovo palankumą. Istoriografijoje ne kartą analizuotas L. Sapiegos politinės orientacijos pasirinkimas – rojalistas, tačiau verta pabrėžti, kad tik tapdamas juo jis turėjo tapti nepriklausomas nuo Biržų–Dubingių Radvilų.

Pirmajame L. Sapiegos vadovavimo kanceliarijai dešimtmetyje kanceliarija dirbo labai intensyviai. Raimonda Ragauskienė yra atkreipusi dėmesį į L. Sapiegos pastangas sutvarkyti kanceliarijos archyvą ir surinkti pas Radvilas likusias kanceliarijos knygas⁴⁴. Atkreiptinas dėmesys į LM knygų apimtis, jos yra nepaprastai didelės, vidutiniškai 300 dokumentų kiekvienoje, o tai, palyginti su kitų kanclerių knygomis, yra daug⁴⁵.

Verta atkreipti dėmesį ir į L. Sapiegos žemėvaldos kaupimą. Žinoma, L. Sapiega suprato, kad be žemėvaldos, iš kurios ateina ir didesnės pajamos bei žmogiškieji ištekliai, neįmanoma tapti svarbia politine figūra⁴⁶.

Nuo 1594–1596 m. iki 1599 m. Lietuvos kanceliarijoje buvo perrašyta apie 150 senųjų LM knygų⁴⁷. Neatmestina, kad LM perrašymas buvo susijęs ir su L. Sapiegos noru peržiūrėti visą valstybinę žemėvaldą ir vėliau tuo pasinaudoti. Tuo metu ne tik pats L. Sapiega apsirūpino žemės valdomis, bet, kaip pažymėjo A. Rachuba, ir jo giminaičiai gavo įvairių pareigybių. Sapiega neplėtė savo klientelės, bet plėtė įtaką regalistų partijoje ir stengėsi konsoliduoti savo giminaičius⁴⁸.

Maskvos reikalai visada buvo gyvybiškai svarbi LDK kanceliarijos veiklos sritis, nes, iš vienos pusės, ji kontroliavo Abiejų Tautų Respublikos santykius su Maskva, o iš kitos –

⁴³ 1589 m. L. Sapiegos laiškas Kristupui Radvilai, in: AGAD, AR F. V-13855/3, l. 5.

⁴⁴ R. Ragauskienė, 2003, p. 39.

⁴⁵ С. Пташицкий, 1887.

⁴⁶ Plačiau apie L. Sapiegos namų ūkio organizaciją in: E. Saviščevas, 2015, p. 135–159.

⁴⁷ *Susigrąžinant praeitį*, 2016, p. 96.

⁴⁸ A. Rachuba, 2006.

Maskva buvo pavojinga kaimynė, neslėpusi savo siekio atplėšti kuo didesnę Respublikos dalį. Būdamas geriausiai informuotas apie Maskvą ir nuolat palaikydamas ryšius su jos politikais, Sapiega galėjo atkreipti į save valdovo ir valdančiojo luomo atstovų dėmesį. L. Sapiegos pirmoji misija į Maskvą 1584 m., kaip vertina istorikas Marius Sirutavičius⁴⁹, nebuvo pati sėkmingiausia, o L. Sapiega sureikšmino savo pasiektus rezultatus ir pateikė juos kaip itin svarbius. Prie tokio vertinimo galima priskirti ir lenkų istoriko Hieronimo Gralos pastebėjimą, kad po pirmos pasiuntinybės į Maskvą 1584 m. L. Sapiega tik 1590–1591 m. buvo pradėtas vertinti kaip puikus Maskvos reikalų ekspertas⁵⁰. Tačiau tikėtina, kad šios pasiuntinybės metu užsimezgė L. Sapiegos santykiai su Borisu Godunovu, juos nagrinėjo Hieronimas Grala⁵¹. Jis teigė, kad L. Sapiega imponavo patyrusiam diplomatai Borisui Godunovui ir jis matė perspektyvą su juo bendradarbiauti.

Istoriografijoje pabrėžiamas nuolatinis L. Sapiegos indėlis į diplomatinį santykių su Maskva palaikymą: jis pats rašė instrukcijas pasiuntiniams ir žvelgūnams. Tai atsispindi ir Lietuvos Metrikos Pasiuntinybių reikalų knygose⁵². Tačiau L. Sapiega kaip kancleris nuo 1589 m. labai menkai figūruoja Lietuvos Metrikos Užrašymų knygose. Šią situaciją galima palyginti su M. K. Radvilos Rudojo ir Eustachijaus Valavičiaus kancleriavimo metu, jie taip pat daugiausia dėmesio skyrė diplomatiniais reikalais, o rutininius kanceliarijos dokumentus pasirašydavo retai. Sapiega, norėdamas išsaugoti geriausio Maskvos specialisto įvaizdį, turėjo būti nuolatos supažindinamas su naujausiais įvykiais ir vyraujančiomis politinėmis nuotaikomis Maskvoje. Šiuo klausimu jam labai padėjo brolis Oršos seniūnas Andriejus Sapiega. Jo turimos pareigos (urėdas) buvo neeilinės, nes Orša buvo pasienio teritorijoje, kurią informacija iš Maskvos pasiekdavo anksčiausiai. Tad Andriejus Sapiega privalėjo vykdyti žvalgybinę ir kontržvalgybinę veiklą. Oršos seniūnai siųsdavo informaciją Senato nariams ir tikėtina, kad pirmiausia jie informuodavo L. Sapiegą. Dėmesio vertas ir dar vienas, tiesioginis žinių šaltinis – asmeninis L. Sapiegos klientas Jonas Deltuviškis, kuris nuolatos judėjo tarp Maskvos ir LDK⁵³. Tikėtina, kad per asmeninius tarnus L. Sapiega palaikė asmeninius santykius su Maskvos didikais siekdamas daryti įtaką.

Kito LDK kaimyno – Livonijos, administravimas buvo bendras Lenkijos ir LDK reikalas. Tad nenuostabu, kad 1585–1623 m. Livonijos reikalai atsispindi Lietuvos Metrikos knygose. Dar būdamas valdovo sekretoriumi, 1580 m. Sapiega vyko į Livoniją pilių revizijos atlikti⁵⁴. Šios misijos metu jis ne tik inventorizavo visas pilis, bet ir tikrino Livonijos kilmingųjų teises į turimas žemės valdas. A. Czwołeko nuomone, ši inventorizacija vyko kartu su Karūnos kanceliarijos darbuotojais ir L. Sapiega galėjo geriau susipažinti su Lenkijos kanceliarijos organizacija ir raštvedyba⁵⁵. Taigi Sapiega išmanė ne tik Maskvos, bet ir Livonijos reikalus.

⁴⁹ M. Sirutavičius, 2019, p. 79.

⁵⁰ H. Grala, 2016, p. 95–107.

⁵¹ Ten pat.

⁵² Lietuvos Metrika, knyga Nr. 594 (1585–1600), parengė A. Baliulis, Vilnius, 2006; Lietuvos Metrika, knyga Nr. 593 (1585–1604), parengė A. Baliulis, Vilnius, 2009.

⁵³ E. Saviščėvas, 2015, p. 150.

⁵⁴ A. Czwołek, 2012, p. 27.

⁵⁵ Ten pat.

Tiriant LM knygas, skirtas Livonijos reikalams, matyti, kad, palyginti su LDK reikalams skirtomis knygomis, Livonijos knygų yra daugiau, bet jų apimtis mažesnė nei Sapiegos kancleriaravimo laikų LDK reikalams skirtų knygų. Remiantis Stanislovo Ptaszyckio katalogu galima teigti, kad laikotarpyje nuo 1585 iki 1623 m. LDK skirtų dokumentų yra 6 533 vienetai, o Livonijai skirtų dokumentų – 2 799. Tačiau šie skaičiai gali koreliuoti, nes reikia nepamiršti, jog formuojant LM knygas nebuvo laikomasi nuoseklumo ir kai kurie dokumentai gali būti įrašyti po du kartus skirtingose knygose arba Livonijos reikalams skirtas dokumentas gali atsidurti kurioje nors Užrašymų knygoje. Kaip pavyzdį galima pateikti LM Užrašymų knygą Nr. 71, kurioje yra 101 dokumentas ir 60 % visos knygos sudaro dokumentai, skirti Livonijai⁵⁶.

Apskritai L. Sapiegos vadovavimą kanceliarijai galima skirti į tris etapus. Pirmajame etape kanceliarija veikė labai aktyviai, buvo perrašomos LM knygos, nuolatos aktuojamos įvairios suteiktys. 1600 m. L. Sapiega išvyko į didžiąją pasiuntinybę į Maskvą, kartu vyko ir LDK raštininkai. Antrąjį etapą galima skirti maždaug nuo 1604 m., tada pastebimas nedidelis LM knygų apimčių mažėjimas⁵⁷. Tačiau lemtingi metai, o kartu ir trečiasis L. Sapiegos kancleriaravimo etapas prasideda 1609 m. ir tai yra susiję su L. Sapiegos ir valdovo konfliktu. Šią situaciją labai smulkiai yra aprašęs Eugenijus Saviščevas⁵⁸, tad čia priminsime tik pačią konflikto esmę. Dar iki 1609 m. Maskvos valstybėje vyko privatūs karai (rusų istoriografijoje suprantami kaip intervencija), tačiau oficialiai Abiejų Tautų Respublika (toliau – Respublika) įsitraukė tik 1609 m., toks sprendimas buvo priimtas ne Respublikos Seime, tačiau privačiame karaliaus pasitarime su senatoriais. Leonas Sapiega užėmė svarbią poziciją šiame pasitarime, nes būtent jo pasakyta kalba tapo karo kampanijos ideologija. L. Sapiega savo kalboje pabrėžė LDK prarastas teritorijas – Smolenską ir priminė kitiems, kad Žygimantas Vaza turi teisę į Maskvos sostą per kraujo ryšius su Sofija Alšėniške⁵⁹. Kampanija prasidėjo 1609 m. rugpjūčio 18 d. L. Sapiega pats nusamdė ir į karą vedė daugiau nei 900 vyrų, tai buvo vienas didžiausių būrių, kuriuos atvedė LDK didikai. Tačiau L. Sapiega nebuvo karo vadas, juo buvo Lenkijos lauko etmonas Stanislovas Žulkieviskis. Pagal L. Sapiegos planą jis turėjo pradėti derybas su Smolensko valdžia dėl pasidavimo, smolenskiečiams garantuoti tikėjimo laisvę, turto apsaugą ir senų papročių laikymąsi. Tačiau Smolensko gyventojai nepatikėjo, kad prie jų miesto sienų artinasi pats karalius ir derėtis atsisakė⁶⁰. Vėliau situacija blogėjo, Smolensko gyventojai nenorėjo derėtis arba derybos buvo bevaisės, o kariuomenei didesnių pergalių pasiekti nepavyko. Valdovas labiau palaikė vadus, kurie siūlė sujungti Dmitrijaus I Apsišaukėlio kariuomenę su Respublikos, greita ataka paimti Smolenską ir toliau žygiuoti į Maskvą. L. Sapiega laikėsi nuoseklumo, jis manė, kad pirma reikia tvirtai paimti Smolenską ir tik tada žygiuoti į Maskvą. Be to, nuolatos buvo gaunama informacija, kad Maskva stiprėja ir ten atsilaikyti nepavyks. Trintis tarp karaliaus ir Leono Sapiegos išryškėjo 1610 m., kai karalius nesuteikė L. Sapiegai Liachovičių valdos, o tai reiškė, kad L. Sapiegai už-

⁵⁶ Lietuvos Metrika, Užrašymų knyga Nr. 71 (1585–1586), parengė D. Antanavičius, Vilnius, 2008.

⁵⁷ С. Пташицкий, 1887.

⁵⁸ E. Saviščevas, 2011.

⁵⁹ Ten pat.

⁶⁰ Ten pat.

sivėrė durys į valdovų rūmus, tas pats nutiko ir jo žmonai Elžbietai. Tad tapo akivaizdu, jog Leono Sapiegos ir valdovo draugystė baigėsi⁶¹. Nepaisant to, 1611 m. Respublikos kariuomenei pavyko atsiimti Smolenską, pergalė buvo itin iškilmingai atšvęsta Vilniuje. L. Sapiega vis dar buvo svarbus asmuo valstybėje, o jo turimos pareigos vienos svarbiausių. Tačiau konfliktas tarp kanclerio ir valdovo nebuvo užglaistytas. Valdovas ėmė siekti, kad L. Sapiega kanclerio pareigas perduotų kitam asmeniui. Galiausiai, L. Sapiega sutiko iškeisti kanclerio spaudą į etmono buožę su sąlyga, kad pakanclerio pareigas gaus jo sūnus Kazimieras.

Šio konflikto metu formavosi Lietuvos Metrikos pakanclerio knygos. Istoriografijoje pabrėžiama, kad, atsiradus pakanclerio pareigybei LDK, buvo suformuotos dvi kanceliarijos – didžioji ir mažoji, atitinkamai buvo kancleris ir pakancleris⁶². Istorikai kaip pagrindinius argumentus nurodo būtent dviejų pareigybių ir dviejų antspaudų – didžiojo ir mažojo – egzistavimą. Tačiau D. Antanavičius mažosios kanceliarijos atsiradimą XVII a. pirmoje pusėje grindžia tuo, kad nutrūko tradicija, kai pakancleris tapdavo kancleriu. Mat pirmą kartą nuo pakanclerio pareigybės įvedimo 1566 m. pakancleris netapo kancleriu, nes Gabrielius Vaina mirė anksčiau už tuometinį kanclerį L. Sapiegą. 1615 m. pakancleriu tapo Eustachijus Valavičius ir buvo pradėtos vesti pakanclerio, arba kitaip mažosios kanceliarijos, knygos⁶³. LM 92-ojoje Užrašymų knygoje pirmame lape įrašyta pakanclerio Eustachijaus Valavičiaus priesaika, kurią pasirašė su Sapiega glaudžiai susijęs Aleksandras Gosievskis. Šioje knygoje taip pat randame 1566 m. Žygimanto Augusto suteiktą privilegiją su visais to meto Ponų Tarybos parašais dėl pakanclerio pareigybės įvedimo. Įdomu, kad knygoje dokumentus pasirašo to meto raštininkai: Aleksandras Gosievskis, Steponas Pacas, Jonušas Tiškevičius, Jeronimas Valavičius, Jonas Druckis-Sokolinskis. Knygoje LDK dokumentai susimaišę su Livonijos dokumentais. Tačiau knygoje jokiame dokumente neminimas Leonas Sapiega⁶⁴. Likusios mūsų chronologinio laikotarpio knygos (LM Užrašymų 93–98-oji knygos) taip pat priskiriamos pakancleriui arba mažajai kanceliarijai ir L. Sapiega kaip kancleris nebefigūruoja kanceliarijoje.

Tad apibendrinus galima teigti, kad mažoji kanceliarija ir atskiros pakanclerių knygos radosi ne tik dėl Gabrieliaus Vainos mirties anksčiau už kanclerį, bet ir dėl L. Sapiegos konflikto su valdovu. Manome, kad jei L. Sapiega nebūtų praradęs valdovo palankumo, kanclerio ir pakanclerio knygos būtų egzistavusios greta. Kad mažoji kanceliarija nebuvo atskiras darinys, rodo ir dvigubo personalo nebuvimas. Pakanclerio pareigybė buvo reikalinga 1566 m. dėl didelio tuometinio kanclerio M. K. Radvilos Rudojo užimtumo, ši pareigybė buvo reikalinga vėliau dėl kanclerio E. Valavičiaus senyvo amžiaus, o jaunas L. Sapiega puikiai tvarkėsi su savo pareigomis. Tačiau XVII a. antroje pusėje pakanclerio pareigybė buvo reikalinga siekiant politiškai apriboti L. Sapiegą ir kaip spaudimo priemonė jam atsisakyti kanclerio pareigų. Tad laikotarpiu nuo 1566 m. iki 1615 m. nefunkcionavo dvi kanceliarijos: mažoji ir didžioji. Nefunkcionavo du personalai ir, kaip teigia D. Antana-

⁶¹ Ten pat.

⁶² R. Ragauskienė, 2016, p. 85.

⁶³ D. Antanavičius, 2016, p. 120.

⁶⁴ LM, 92-oji Užrašymų knyga.

vičius, pakanclerio vedamos knygos buvo perkeliamos į kanceliariją ir pildomos toliau⁶⁵. Jokiamie į Lietuvos Metriką įrašytame dokumente nėra paminėta, kad dokumentą norėta įrašyti į didžiosios arba mažosios kanceliarijos knygas. Kaip minėta pirmiau, didysis ir mažasis antspaudas turėjo vienodą juridinę galią, o aptariamojo laikotarpio Lietuvos Metrikos dokumentų koroboracijose nurodoma taip: „įsakėme pridėti mūsų antspaudą“.

Išvados

LDK kanceliarija XVI a. antroje pusėje–XVII a. pradžioje turėjo aiškią struktūrą, privilegijomis ir priesaikomis apribotus pareigūnus.

Gretinant L. Sapiegos karjerą ir santykius su valdovu akivaizdu, kad kanclerio santykiai su valdovu darė didžiulę įtaką LDK kanceliarijai. Būdamas pakancleriu, L. Sapiega susidūrė su tarpuvaldžiais kylančiais iššūkiais valstybei. Tai nors menkai, tačiau labai akivaizdžiai atsispindi Lietuvos Metrikos knygose.

Įsitvirtinęs tarp LDK didikų XVII a. pirmajame dešimtmetyje, L. Sapiega, kaip ir jo pirmtakai kancleriai, visą dėmesį sutelkė į tarptautinius santykius, o jo karjeros viršūne galima laikyti 1609 m., kai tapo karo su Maskva ideologu.

L. Sapiegos konfliktas su valdovu tiesiogiai paveikė LDK kanceliariją. Valdovas turėjo galią formuoti savo pareigūnų aparatą ir skirti juos į pareigybes. Šitaip jis galėjo kuo puikiausiai laviruoti ir stiprinti savo padėtį valstybėje. Iš biurokratijos negimė absoliutizmas, tačiau ji veikė ir buvo priemonė monarchui stiprinti savo galią. Kancleris vis dėlto negalėjo veikti be valdovo ir Leono Sapiegos atvejis parodė, kad prieštaravimas monarchui jam baigėsi nušalinimu nuo kanclerio pareigų ir pakėlimu į etmonus.

Zigmanto Vazos ir L. Sapiegos konfliktas bei pakanclerio Gabrieliaus Vainos mirtis suformavo LM pakanclerio knygų grupę ir tik 1615 m. pradėjo veikti mažoji LDK kanceliarija.

Bibliografija

- Antanavičius D., 2007 – Darius Antanavičius, „Ревизия книг Литовской Метрики 1641 г. и формирование самостоятельной группы вице-канцлерских книг“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltiniai. Faktas. Kontekstas. Interpretacija*, red. koleg. pirm. A. Dubonis, Vilnius: LII leidykla, 2007, p. 139–178.
- Antanavičius D., 2014 – Darius Antanavičius, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės asesorių ir reliacijos teismų nutarimų vykdymas Kauno miesto taryboje XVI a. pabaigoje“, in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 5, sudarė A. Dubonis, Vilnius: LII leidykla, 2014, p. 107–146.
- Avižonis K., 1978 – Konstantinas Avižonis, *Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais*, Kaunas, 1940.
- Avižonis K., 1978 – Konstantinas Avižonis, *Rinktiniai raštai*, t. II, red. A. Avižonienė, R. Krasauskas, Roma, 1978.
- Banionis E., 1998 – Egidijus Banionis, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinybių tarnyba XV–XVI amžiais*, Vilnius, 1998.
- Czwołek, A., 2012 – Arkadiusz Czwołek, *Piórem i Bulawą: działalność polityczna Lwa Sapiehy, kanclerza litewskiego, wojewody wileńskiego*, Toruń, 2012.

⁶⁵ D. Antanavičius, 2016, p. 120.

- Dubonis A., Antanavičius D., Ragauskienė R., 2016 – Artūras Dubonis, Darius Antanavičius, Raimonda Ragauskienė, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, *Susigrąžinant praeitį: Lietuvos Metrikos istorija ir tyrimai*, Vilnius, 2016, p. 288.
- Grala H., 2016 – Hieronim Grala, „As to a Former Comrade and Friend Boris Godunov and Lev Sapieha during the Moscow Negotiations, 1601 AD“, in: *De Amicitia. Transdisciplinary Studies in Friendship*, ed. K. Marciniak, E. Olechowska, Warsaw: WAL UW, 2016.
- Lazutka S., 1998 – Stanislovas Lazutka, *Leonas Sapiega: gyvenimas, valstybinė veikla, politinės ir filosofinės pažiūros*, Vilnius, 1998.
- Lulewicz H., 1994 – Henryk Lulewicz, „Lew Sapieha“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXV/1, Warszawa, 1994.
- Rachuba A., 1998 – Andrzej Rachuba, „Kancelarie piechętarzy WKSL w latach 1569–1765“, in: *Lietuvos Metrika 1991–1996 metų tyrinėjimai*, sud. Z. Kiaupa, A. Urbanavičius, Vilnius, 1998.
- Rachuba A., 2006 – Andrzej Rachuba, „Fracja Lwa Sapiehy – zarys problematyki“, in: *Między Lwowem a Wrocławiem. Księga jubileuszowa Prof. Krystyna Matwijowskiego*, pod red. Bogdana Roka i Jerzego Maronia, Toruń, 2006.
- Rachuba A., 2011 – Andrzej Rachuba, „Sapiegų giminės istorija“, in: *Kryžiai yra dorybės ženklas, o strėlė – pergalės... Sapiegos valstybininkai, meno mecenatai ir kolekcininkai*, sud. V. Dolinskas, B. Verbiejūtė, Vilnius, 2011.
- Ragauskienė R., 2003 – Raimonda Ragauskienė, „XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceleriai ir Lietuvos Metrika: valstybės kanceliarijos dokumentų saugojimo ypatybės“, in: *Lietuvos Metrikos naujienos*, Nr. 7, 2003.
- Ragauskienė R., 2012 – Raimonda Ragauskienė, „Palenkės bajorijos reikšmė XVI a. LDK: Motiejus Savickis“, in: *Pasak R. Ragauskienės*, [prieiga internetu], in: <<http://m.ldkistorija.lt/index.php/istoriniai-faktai/palenckes-bajorijos-reiksme-xvi-a-ldk-motiejus-savickis/624>>, [2019-11-23].
- Russell Major J., 1997 – Major Russell, *From Renaissance Monarchy to Absolute Monarchy: French Kings, Nobles, and State*, London–Baltimore, 1997.
- Saviščevas E., 2011 – Eugenijus Saviščevas, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Leonas Sapiega ir Smolensko karo kampanija (1609–1611)“, in: *Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae, vol. 2 (MMXI) Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų kronika*, t. 2, Vilnius, 2011.
- Saviščevas E., 2015 – Eugenijus Saviščevas, „Odisėjo lynas: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio Leono Sapiegos tarnai ir jų organizacija paskutiniame XVI amžiaus dešimtmetyje“, in: *Lietuvos Statutas ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriškoji visuomenė*, sud. I. Valikonytė, L. Steponavičienė, Vilnius, 2015.
- Sirutavičius M., 2019 – Marius Sirutavičius, *Diplomatinės veiklos organizacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1569–1604 metais*, Kaunas, 2019.
- Sliesoriūnas G., 2015 – Gintautas Sliesoriūnas, *Lietuvos istorija T. VI. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVI a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje (1588–1733 m.)*, Vilnius, 2015.
- Šapoka A., 2016 – Adolfas Šapoka, *Lietuvos istorija*, red. A. Šapoka, Vilnius, 2016.
- Tyla A., 2012 – Antanas Tyla, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždas: XVI amžiaus antroji pusė – XVII a. vidurys*, Vilnius, 2012.
- Груша А. И., 2015 – Аляксандр И. Груша, *Документальная письменность Великого Княжества Литовского (конец XIV – первая треть XVI в.)*, НАН Беларуси, Центральная научная библиотека им. Я. Коласа, Минск: Беларуская навука, 2015, 465 с.
- Пташицкий С., 1887 – Станислав Пташицкий, *Описание книг и актов Литовской Метрики*, Петербург, 1887.